

Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémián

A Magyar Tudományos Akadémia történetének első 130 évében meghatározó szerepet játszottak az adományozók, gondoljunk csak mindjárt az intézmény alapításának körülményeire: az országgyűlésen 1825. november 3-án gróf Széchenyi István és társai pénzbeli felajánlására a Magyar Tudós Társaság létrehozása érdekében, majd néhány hónappal később, 1826. március 18-án szintén Pozsonyban gróf Teleki József bejelentésére, amelyben felajánlotta a Teleki-család könyvtárát a létrehozandó Tudományos Társaság számára, megalapítva ezzel az Akadémiai Könyvtárat. E kiemelkedően fontos nemzeti intézmények méltó elhelyezését biztosító impozáns palota megépítése is a támogatók nagylelkűségének köszönhető, és 1945-ig további számos nagyszerű felajánlás segítette a tudományok művelését és az intézményi működést. A nagylelkű mecénások sorába tartozik dr. Elischer Gyula is, aki 1895-ben a Magyar Tudományos Akadémia számára felajánlotta nagybátyjának, Elischer Boldizsár ügyvédnek értékes Goethe-gyűjteményét.

A kollekción a Németországon kívüli Goethe-kultusz jelentős megnyilvánulási formája, ugyanakkor a magyarországi németek különleges kulturális aktivitásába is bepillantást enged. Értékét a felajánlás időszakában jól ismerték, az Akadémia örömmel fogadta be, és teljesítette az adományozó minden kérését. Ez lett az első nyilvánosan látogatható ún. különgyűjtemény az Akadémia székházában, mintául szolgálva későbbi tematikus gyűjteményeknek. Ahogy az Akadémia történetében, úgy ezen állományrész fenntartásában is alapvető fordulópontot hozott a második világháború: veszteségek érték, eredeti kiemelt státuszát elveszítve a Kézirattár raktárába került, zenei anyagát leválasztották róla, és hosszú időre szinte teljesen eltűnt az érdeklődés látószögéből. Többnyire idejéltűlt, néhány kuriózumtól eltekintve sok mindenre nem használható kollekciónként tekintettek rá. Az elmúlt évtizedekben néhány kisebb hagyományos kiállítás, a Magyar Goethe Társaság és a Budapesti Goethe Intézet közreműködésével létrehozott Digitális Goethe-kalendárium mutatta az élénkülő érdeklődést iránta. Ezek az alkalmak rávilágítottak számos értékére, és több izgalmas kérdést és témát is felvetettek, amelyek elmélyültebb vizsgálódásra érdemesek.

2020-ban az MTA Könyvtár és Információs Központ a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat kiemelt programjaként online kiállítást és tematikus honlapot készített azzal a céllal, hogy ismét felkeltse az érdeklődést a gyűjtemény és Goethe életműve iránt, és a teljes kollekción digitális hozzáférhetővé tételével (www.elischer-goethe-htak.hu) megkönnyítse az elérését és kutatását.

E lépéssel tulajdonképpen ismét eleget tudunk tenni az adományozó azon kívánságának, hogy a hagyatéka folyamatosan álljon rendelkezésre a nagyközönség számára egy erre kialakított külön kiállítótérben. Ha külön kiállítótér kialakítására ma már nincs is lehetőség és igény, a technikai feltételek lehetővé teszik, hogy az online térben bárki megtekinthesse a teljes anyagot: az eredeti Elischer Boldizsár-féle kollekciót, valamint a hozzá későbbiekben beszerzett, illetve az Akadémiának ajándékozott kiegészítéseket.

A műgyűjtő Elischerek

Ki is volt ez a két adományozó, akik mindketten komoly sikereket értek el polgári foglalkozásukban, és emellett koruk kiemelkedő műgyűjtői és művészetpártolói voltak? A német származású evangélikus Elischer – korábbi névalakban Oelloescher – család a 17. század végétől a felvidéki Gölnicbányán élt. Elischer Gyula nagyapja, Elischer Boldizsár (1794–1831) már Eperjesen volt mészáros, mindhárom fia tanult ember lett. A legidősebb, a Goethe-gyűjteményt létrehozó Boldizsár (1818–1895), valamint a korán elhunyt legfiatalabb, Gábor (1828–1852) ügyvédnek tanult. A középső fiú, Károly (1822–1885) kiváló zongoristává képezte magát, és Lipcsében zeneműkiadással foglalkozott, majd a szabadságharcban való részvétele miatti öt év várfogság letöltése után visszatért apja mesterségéhez: hústermékekkel kereskedett Kassán. De a zene egész életében fontos maradt számára, nevét ott találjuk az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia alapítói között. A fennmaradt családfa szerint csak neki születtek utódai: feleségül vette Orkutzky Károly ügyvéd lányát, Lavíniát, hat gyermekük közül a Goethe-gyűjteményt az Akadémiának adományozó Gyula volt a legidősebb.

Elischer Boldizsár Lipcsében tanult jogot, majd Pesten köz- és váltóügyvédként szerzett komoly tekintélyt. Az 1850-es években a váltójog magántanára lett a pesti egyetemen, és számos kereskedőház és pénzintézet, köztük az Osztrák-Magyar Bank jogi képviselőjeként dolgozott. Goethe iránti rajongásában fontos inspirációt adott német származása és német anyanyelvű baráti köre. A magyarországi német családok generációról generációra adták tovább a Goethe-tisztelet hagyományát. A Felvidék magát „deutschungar”-nak nevező polgári rétege volt e kultusz leghűségesebb ápolója. A német egyetemeken tanuló magyarországi diákok körében elterjedt a Goethevel kapcsolatos emlékek (emlékkönyvek, más relikviák) gyűjtése. Elischer pesti barátai elsősorban német anyanyelvű, hagyományörző magyar-német polgári értelmiségiek voltak, közülük számosan a Felvidékhez, főként Kassához és Eperjeshez köthetők, mint Heckenast Gusztáv, a Wigand fivérek vagy a zeneszerző Robert Volkmann. Elischer tagja volt Heckenast híres és művelt baráti körének, az általuk fenntartott élénk társasági életnek. És természetesen hathatott rá a hazai irodalmi közízlés is: a magyar irodalom számos írójára rendkívüli hatással volt Goethe munkássága, gondoljunk csak Kazinczy Ferencre, Arany Jánosra vagy Eötvös Józsefre.

Elischer Boldizsár jól ismerte a német területen kialakult Goethe-kultuszt. A német költőfejedelemhez hasonlóan a lipcsei egyetemen végezte jogi tanulmányait, erőteljes hatással lehetett rá a szerző iránt itt kialakult tisztelet, és gyűjtőtevékenysége is feltehetően már tanulmányai idején elkezdődött. Ekkortájt Lipcsében élt a legjelentősebb magán Goethe-relikviagyűjtő, Salomon Hirzel, akivel baráti kapcsolatban állt, és aki tanácsokkal és ajándékokkal segítette. Szintén fontos szakmai segítséget nyújtottak Elischernek a német és osztrák Goetheszakértők, például Friedrich Zarnecke, Hermann Rollett és Gustav von Loeper.¹ Külföldi útjai során igyekezett mindazokra a helyekre eljutni, ahol Goethe is járt, ezeket az utazásokat Goethe-utaknak (Goethereisen) nevezte. Szinte minden alkalmat megragadott, hogy gyarapítsa gyűjteményét, sőt anyagilag is támogatta a Goethe-kultusz számos megnyilvánulási formáját, mint például az emléktáblavatásokat vagy a vándorgyűlések megrendezését. Tagja lett a bécsi Goethevereinnek, az 1885-ben alapított weimari Goethe Társaságnak és a frankfurti Freies Deutsches Hochstiftnek. Ezek az intézmények elsősorban Goethe munkásságának megismertetését, a Goethe-kor és a német romantika dokumentumainak és irodalmának gyűjtését tekintették legfontosabb feladatuknak. A Hochstift Goethe házának őrzőjévé avatta, amiről díszes oklevelet állítottak ki számára.² Az évek során gyűjteményével hírnévre tett szert hazáján kívül is, jeles Goethekutatók keresték fel és kérték tanácsát.

Élete utolsó éveiben Pesten, a Bálvány utca (korábbi nevén Göttergasse, ma Október 6. utca) 10. szám alatt a második emeleten lakott, és itt hunyt el 1895. március 25-én. Közismert ember lévén, haláláról hírt adtak a lapok. A német nyelven megjelenő Pester Lloyd Elischer Boldizsár haláláról szóló híradásában³ az elhunyt érdemeinek ismertetése mellett említést tesz az értékes Goethe-gyűjteményről is, amelyről úgy tudták, tulajdonosa a weimari Goethe Múzeumnak kívánja adományozni. Ha eredetileg ez is volt a szándéka, Elischer meggondolta magát: végrendeletében legidősebb unokaöccsére, Gyulára testálta gyűjteményét.

Elischer Gyula 1846. október 15-én szintén Eperjesen született, iskoláit szülővárosában és Kassán végezte, majd Bécsben járt egyetemre, ahol 1871-ben avatták orvosdoktorrá. Hazafiúi érzelmeit jól mutatja, hogy kedvező állásajánlatok ellenére hazatért Magyarországra. Házasságkötése után feleségével Budapesten telepedett le, amikor már Pesten élt nagybátyja is. Gyakorló orvosként (1893-tól haláláig a Szent Rókus Kórház Szülészeti és Nőgyógyászati Osztályának főorvosa), egyetemi oktatóként és tudományos kutatóként is komoly megbecsülést szerzett a századforduló orvosi közéletében. 1903-ban a közegészségügy terén szerzett

¹ E kapcsolatokról tanúskodnak az Elischer-gyűjteményben őrzött levelek: MTAK K 124/87 Hirzel; MTAK K 124/102-108 Zarnecke; MTAK K 124/96-97 Rollett; MTAK K 124/91-94 Loeper.

² MTAK K 124/79-81; 82

³ Pester Lloyd, Abendblatt 1895. március 26. No. 70. 2. p., <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=pel&datum=18950326&seite=7&zoom=57> (2021. november 6.)

érdemeiért a királytól magyar nemességet kapott, ekkortól viselte a thurzóbányai előnevet. Sokoldalú egyéniségét mutatja, hogy hivatása mellett tanult zenészként, műkedvelő festőként és kiváló műgyűjtőként is komoly hírnévre tett szert.

A 19. és 20. század fordulója a hazai műgyűjtés fénykora, köszönhetően az arisztokrata és egyházi gyűjtők mellett megjelenő polgárok aktív tevékenységének, akik fontos szerepet tölthettek be a kor kulturális életében. Elischer Gyula metszetgyűjteménye korának egyik legjelentősebb kollekcója volt, közülük több száz Dürer és Rembrand lap került az Országos Képtár (a Szépművészeti Múzeum jogelődje) grafikai állományába. Vezetőségi tagja volt a Múbarátok Körének, gyűjteményének darabjaiból tárlatokat rendezett, s számos művészettörténeti előadást tartott. Gyűjtői tevékenységének szerves részét képezte az elméleti művészettörténeti kérdésekben való elmélyülés. Nagybátyja Goethe-gyűjteményével ellentétben az ő kollekcója 1909-ben bekövetkezett halála után nem maradt egyben, részben értékesítették, részben két fia és felesége osztozott rajta. A magyar kultúrtörténetbe nemcsak gyűjtőként, hanem nagylelkű adományozóként is beírta a nevét. Haláláról megemlékezett az Akadémia, ravatalánál ott volt az intézmény koszorúja, és érdemei elismerésére, emléke megőrzésére emlékbeszédet tartottak róla a tudományos osztályok ülésain.⁴

Adományozás

Elischer Gyula nagybátyjának szándékait követve nem adta el a megörökölt Goethe-gyűjteményt, hanem hazájának szolgálatot téve valamelyik kulturális közintézménynek, de leginkább a Magyar Tudományos Akadémiának kívánta átengedni. Felajánlása előzményeiről néhány érdekes részletet tudhatunk meg a Pester Lloydból. Az újság 1895. május 27-i esti lapja⁵ arról számolt be, hogy Elischer Gyula két hónappal nagybátyja halálát követően annak lakásán kiállítást rendezett az értékes kollekciónak. A magánkiállítás – a nagy siker miatti egy nap hosszabbítást is beleszámítva – három napon keresztül volt látogatható minden budapesti Goethe-rajongó számára. A megnyitóra Elischer doktor meghívott egy nagyobb, prominens tagokból álló társaságot. Közéjük tartozott Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter is, aki a búcsúzásnál vendéglátójának kifejezte azt a kívánságát, hogy szeretné, ha ezek a kincsek hosszú távon hazánkban maradnának. Az újságíró arról is értesült, hogy a kívánság teljesülésének minden alapja megvan. Addigra valószínűleg szóban megállapodtak abban, hogyan is kerülhetne a különösen értékesnek tartott gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémiához, ugyanis Elischer Gyula Wlassics-hoz címzett levele, amelyben

⁴ L. Juhász Sándor: Egy gyűjtő portréja. Dr. Elischer Gyula és gyűjteménye. Magánkiadás. 2007.

⁵ Pester Lloyd, Abendblatt, 1895. május 27., No. 120. 1. p. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=pe&datum=18950527&seite=1&zoom=33> (2021. november 6.)

megtette felajánlását, és arra kérte a minisztert, járjon közben az Akadémia elnökénél az ügy érdekében, tíz nappal későbbi, 1895. június 10-i keltezésű.⁶

Levelében Elischer doktor felsorolta a gyűjtemény nagyobb egységeit, majd ismertette, milyen feltételek teljesülése mellett adományozza Magyarország kulturális feladatokkal foglalkozó egyik közintézetének, a Magyar Tudományos Akadémiának. E feltételek a következők:

- A gyűjteményt egy különálló, zárt helyiségben kell elhelyezni, amely világos, fűtött és kellemes, megnevezése örök időkre: „Goethe-szoba. Elischer Boldizsár és Dr. Elischer Gyula alapítványa”.
- Gondoskodni kell a gyűjtemény épségéről és megőrzéséről, az értéke-
sebb darabok szakértők bevonásával üveges tartókban legyenek tárolva,
a legkisebb darab elvitele vagy kölcsönzése is szigorúan tilos.
- A gyűjtemény használhatósága érdekében két katalógust kell készíteni,
egy pontosat és szakszerűt, valamint egyet a közönség számára.
- A gyűjtemény meghatározott napokon és órákban felügyelet mellett áll-
jon nyitva a nagyközönség számára. Bizonyos feltételek és ellenőrzés
mellett más időpontokban is legyen hozzáférhető megtekintés vagy ta-
nulmányok céljából.
- Az adományozót ellenőrzési jog illeti meg a fenti feltételek teljesülése
szempontjából.
- Az adományt kapó intézménynek el kell készíttetnie Elischer Boldi-
zsár olajfestésű arcképét, és ezt a Goethe-szobában ki kell függeszteni.

A Goethe-gyűjteményt szándékai szerint tovább kell gyarapítani, ennek érdekében 2000 forint összegű alapítványt tett, hogy annak kamatai fedezzék a gyarapítás költségeit és az egyéb kiadásokat. Az ellenőrzés jogát ebben az esetben is fenn-tartotta magának. Az Akadémia elfogadó válasza esetén Elischer kötelezte magát, hogy a Goethe-gyűjteményt még az év július 15-ig az Akadémiai Könyvtárba viszi, valamint a gyarapításra tett alapítványt befizeti az intézmény pénztárába.

A miniszter, közvetítő szerepének eleget téve, egy héten belül levélben fordult báró Eötvös Lorándhoz, az Akadémia hivatalban lévő elnökéhez. „Elöttem csak egy cél lebegett, az tudniillik, hogy az értékes gyűjteményt Magyarország

⁶ Elischer Gyula levele Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszternek, MTAK K 121/30. „...Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram! A főntebbiekben előadtam feltételeimet, a melyek mellett kész volnék hazám valamelyik kulturális közintézetének Goethe gyűjteményemet átengedni. Miután pedig teljesen meg vagyok győződve, hogy e gyűjtemény elhelyezésére, megör-
zésére, rendben tartására és a nagy közönségnek hozzáférhetővé tételére megfelelőbb és alkalma-
sabb közintézetünk nincs, mint a Magyar Tudományos Akadémia, bátorkodom Excellenciádhoz
azon tiszteletteljes kérelmet intézni, méltóztassék engem kegyesen értesíteni, hajlandó lenne-e fel-
tételaim elfogadása mellett a gyűjteményt tőlem elfogadni, s azt a Magyar Tudományos Akadémiá-
nak tulajdonába átadni; mely esetben kötelezem magamat a fentnevezett gyűjteményt az Akadémia
könyvtárának és a 2000 forintnyi alapítványomat az Akadémia pénztárába közvetlenül beszolgáltatni.

számára megtarthassam, és így a legnagyobb készséggel fogadtam el a közvetítést” – írta a miniszter.⁷

A Magyar Tudományos Akadémia 1895. június 24-i összes ülésén egyhangú szavazással döntött az adomány és a feltételek elfogadásáról. Heller Ágost főkönyvtárnok vette kezébe az ügyet, és október 7-én Szily Kálmán főtítkár már arról számolhatott be, hogy a gyűjteményt Elischer Gyulától átvették, a könyvtárban pedig megkezdődött a katalógus készítése. Az Akadémia palotájának Akadémia utca felőli földszinti saroktermét (ma a Keleti Gyűjtemény egyik helyisége) alakították ki Goethe-szobának, melyben elhelyeztek három könyvszekrényt és tárlókat. Ezekben, valamint a falakon kaptak helyet a kéziratok, képek, metszettek, könyvek és zeneművek, büsztök és a karlsbadi ásványgyűjtemény, körülbelül háromezer tétel. Balló Ede, a kor kiváló arcképfestője festette meg Elischer Boldizsár portróját, amelyet az adományozó kívánsága szerint elhelyeztek a szobában. Az adomány becsben tartását jól mutatja, hogy az 1896. évi ünnepélyes közülésen (mai szóhasználattal közgyűlésen), amelyen Ferenc József császár és király is megjelent, Heller Ágost főkönyvtárnok terjedelmes beszámolóban ismertette a Goethe-kollekció jelentőségét, a két adományozó, Elischer Boldizsár és Elischer Gyula érdemeit, valamint az elhelyezéssel kapcsolatos munkálatoakat. Arról is beszámolt, hogy a gyűjtemény rendezését megelőzően az Akadémia kiküldetésében ellátogatott a frankfurti Goethe-házba és a weimari Goethe Múzeumba, hogy tanulmányozza őket.⁸ Míg azok jelentős részét kéziratok és ereklyék teszik ki, az Akadémia Goethe-gyűjteménye más jellegű: fő tartalmát a Goethe-irodalmat csaknem teljesen lefedő könyvek jelentik, valamint jelentősnek a Goethével és Weimarral kapcsolatos képek és az autográfgyűjtemény is.

A felajánlást követő szűk egy év múlva, a millennium évében, 1896. május 31-én vasárnap déli 12 órakor ünnepélyes keretek között megnyitották a Goetheszobát. Az eseményről beszámoltak a lapok, a megnyitóbeszédeket teljes terjedelmükben közölte a Pester Lloyd, kiemelve, hogy azzal, hogy az Akadémia a gyűjteményt befogadta és nyilvánossá tette, Magyarország a tudomány terén nem ismeri a sovinizmus fogalmát.⁹

A Goethe-szoba volt az első tematikus állandó kiállítás az Akadémia épületében. E gyűjtemény példaadása érlelte meg azt az elhatározást még 1896 végén, hogy Széchenyi István emlékezetére hasonlót rendezzenek be. A nagy alapító naplójának, iratainak és leveleinek jelentős része már az Akadémia birtokában volt, s a rá vonatkozó emléktárgyak megőrzése is az intézmény feladatai közé

⁷ Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszter levele Eötvös Lorándnak, az MTA elnökének, Budapest, 1895. június 16., MTA K 121/32.

⁸ Heller Ágost: A Goethe-gyűjtemény. = Akadémiai Értesítő, 1896.. 7. kötet. 317–320. p.

⁹ Goethe-Feier in der Ungarischen Akademie. = Pester Lloyd Abendblatt, 1896. június 1. No. 125. 2. p.

tartozott. Hamarosan létrejött a Széchenyi-emlékszoba, majd az 1920-as években a Vörösmarty-örökösök adományából a Vörösmarty-szoba.

A Goethe-gyűjtemény 1896 és 1945 között

A Goethe-szobát megnyitásától kezdve élénk érdeklődés kísérte. A millennium évében eleve sok külföldi látogatott el Budapestre, így az első évben a világ minden tájáról számos Goethe-irodalommal foglalkozó szaktudós fordult meg benne. Az első kilenc hónap alatt 849-en írták be nevüket a vendégekönyvbe, az összes látogatót a főkönyvtárnoki jelentés 1700-ra becsülte. A Goethe-gyűjtemény az Akadémiai Könyvtár mellé rendelt két osztály egyike lett (a másik a Kézirattár), és könyvanyaga már a megnyitás évében néhány újabb munkával bővült.

A következő években hasonlóan intenzív érdeklődés övezte a Goethe-kiállítást. A gyűjtemény eközben tovább gyarapodott nemcsak vásárlás útján, hanem ajándékozással is, maga Elischer Gyula szintén az újabb adakozók közé tartozott. De Goethe-rajongó volt még például gróf Kuun Géza tiszteleti és igazgatói tag, aki sokéves baráti viszonyban állt Goethe unokájával, Wolfganggal, és élénk levelezést folytattak egymással. Felesége e barátság tárgyi emlékeit szintén a gyűjteménynek adományozta. A jelentős adományozók között szerepel továbbá Beöthy Zsolt, Ruckerbauer Frigyes, Borovszky Samu és Radó Antal. Az alapítvány kamataiból a Goethe-irodalom újabb köteteivel, kéziratokkal és egyéb relikviákkal bővítették a gyűjteményt, és ebből a keretből gondoskodtak a kiadványok bekötetéséről, állagmegóvásáról.

A gyűjtemény bővülését ún. járuléknaplóban vezették, amely jól mutatja, hogy az első világháború közepéig gyarapodott jelentősebb, ám egyre csökkenő mértékben, aztán 1918-tól évente csupán egy-egy tétellel. A háborús években a látogatottság is csökkent, 1918-ban például mindössze 40-en látták a Goethe-szobát. A gyarapítási kedv és a látogatás fokozatosan élénkült meg a háborút követően. 1921-ben Stein Aurél jelentős adománnyal gazdagította a könyvtárt: elhunyt testvérbátyjának, Stein Ernőnek és nagybátyjának, az akadémikus Hirschler Ignácnak Goethe-irodalommal foglalkozó esszé szerű leveleit az Akadémiai Könyvtárnak ajándékozta.¹⁰

Az ország szellemi nagyságának megőrzése jegyében 1922-ben megalakult az első magyar Goethe Társaság az akadémikus, etnográfus Vikár Béla és a politikus Lukács György¹¹ hathatós közreműködésével. A társaság tagjai az értelmiség széles rétegéből kerültek ki, németül beszélő tudósok, politikusok, írók, műfordítók, tanárok stb. voltak. Szoros kapcsolatban álltak a Magyar Tudományos Akadémiával, több alkalommal az Akadémia Palotájában tartották üléseiket, díjátadó rendezvényeiket, s a tagok közül számosan adományaikkal gyarapították

¹⁰ Adományok Akadémiánk könyvtárának. = Akadémiai Értesítő, 1921. 32. kötet. 280. p.

¹¹ Nem azonos a filozófus Lukácsal.

a Goethe-gyűjteményt. A társaság külföldről érkező vendégeinek elmaradhatatlan programja volt a Goethe-szoba megtekintése.

Míg a 1920-as években néhány száz látogatót regisztráltak évente, addig a 30-as évektől már 1500–3000 között volt ez a szám. A növekvő érdeklődéshez nyilvánvalóan hozzájárult, hogy 1932-ben ünnepelte a világ Goethe halálának centenáriumát. Ez a tendencia töretlen maradt még a háború első éveiben is, 1940-ben rekordnagyságú, 3434 látogatóról számolt be a főtitkári jelentés, de még 1942-ben is közel 2400-an látogattak el a Goethe-szobába.¹²

1944 áprilisában, amikor megindultak a szövetséges csapatok bombatámadásai Budapest ellen, az Akadémia épületét bezárták a nagyközönség számára. Az Akadémiai Könyvtár munkatársai hozzáálltak az értékek kiválogatásához és biztonságos helyre szállításához. A Goethe-szoba legértékesebb darbjait szintén összecsomagolták, de sok kiállított tárgy a helyén maradt. Ezek jó része megsérült vagy teljesen elpusztult az ostrom alatt. Mindezek ellenére még a romos épületben is akadt látogatója a Goethe-szobának: egy kiolvashatatlan nevű szovjet gárdaőrnagy, aki az átlagosnál műveltebb lehetett, 1945. május 5-én méltatlankodva írta be oroszul a vendégkönyvbe: „sajnos nagyon szegényes a Goethe-kiállítás”. Ez az utolsó vendégkönyvkötet záró bejegyzése.¹³

A Goethe-gyűjtemény 1945-től napjainkig

A második világháború után többé nem állították vissza a Goethe-szobát. Erre eleinte a romos épület sem adott fizikai lehetőséget, néhány év múlva pedig már egészen más elvek alapján működött az intézmény: számos hagyomány megszakadt, köztük a tematikus szobák fenntartása is. A Goethe-gyűjtemény önálló osztályként megszűnt: kéziratait és relikviáit a Kézirattárban helyezték el, a könyvanyagot pedig az Olvasószolgálati Osztály raktárába tették, de nem sorolták be a többi könyv közé. Az állomány háború utáni legjelentősebb gyarapodását Harsányi Mórnak, a Goethe Társaság örökös tagjának adománya képezi, aki 1953-ban végrendeletében az Akadémiára testálta 25 darabból álló igen értékes kollekciónak: 9 db Goethétől és 16 db Goethe-kortárustól származó kéziratot.¹⁴ Keresztury Dezső, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Goethe-tagozatának elnöke, korábban az Akadémiai Könyvtár főigazgatója 1973-ban felvetette, hogy a Goethe-gyűjteményt az érdeklődőknek teljes egészében rendelkezésre kellene bocsátani. Terve azonban nem valósult meg, sőt, néhány év múlva egészen más koncepció érvényesült: úgy gondolták, hogy a zenei

¹² A látogatók számáról az Akadémiai Értesítőben évente közzétett főtitkári jelentések számolnak be.

¹³ *Goethe-Szoba vendégkönyvei, 1896–1945*, autográf aláírásokkal három kötetben, MTAK K 123/2–4.

¹⁴ Harsányi Móríc hagyatékát a Kézirattár MTAK K 124/114–191 jelzetű dokumentumok jelentik.

rész kevéssé illeszkedik a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába, ezért a kottanyomtatványokat 1980. október 14-én az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárába szállították át.

Az ezredfordulón újjáalakult Magyar Goethe Társaság ismét foglalkozni kezdett a gyűjteménnyel. A budapesti Goethe Intézettel együttműködésben 2008-ban honlapot készítettek az Elischer-féle anyag kiemelt darabjainak megismertetése céljából (Digitális Goethe-kalendárium). Az elmúlt évtizedekben mind az MTA Művészeti Gyűjteményében, mind az MTA Könyvtár és Információs Központban kisebb időszaki kiállítások adtak ízelítőt a kollekciónak, és érkeztek újabb Goethe-re vonatkozó adományok is. Mindezek az alkalmak rávilágítottak arra, hogy érdemes a Goethe-gyűjteménnyel komolyan foglalkozni, és ez a nemzetközi Goethe-kutatás érdeklődésére is számot tarthat.

Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény honlapja

A 2020-ban létrehozott új honlap¹⁵ célja, hogy a gyűjtemény a maga teljességében elérhető legyen a világhálón, egyúttal felkeltse az érdeklődést nemcsak a magyarországi Goethe-kultusz e különleges megnyilvánulása, hanem az egykor olyannyira csodált német költőfejedelem iránt is. Ennek megfelelően három célcsoportot szólítunk meg, bízva abban, hogy az is talál a maga számára érdekes tartalmat, aki csak Goethe nevét ismeri (*Hogy kedvet kapj hozzá...*), az is, aki valamivel több ismerettel rendelkezik (*Ha jobban megismerné...*), az pedig, aki kutatói szinten szeretne foglalkozni a gyűjteménnyel, megtalálja a teljes állományt és számos támogató szakirodalmat (*Goethe-kutatóknak ajánljuk*). A középső kategóriában Goethe életéről és munkáiról, valamint a gyűjtemény történetéről is rengeteg információ található, továbbá itt látható egy Wunderkammer (érdekességek tárháza) jellegű kiállítás is a gyűjteményből. A kutatóknak szánt oldal a leginkább munkaigényes vállalkozás, a gyűjtemény teljes digitalizációja szakaszokban készül és kerül fel a weboldalra. A honlap magyar és német nyelvű, a német változat azonban valamivel több előismeretet feltételez Goethéről.

Mára megtapasztaltuk, hogy a gyors technikai fejlődés folyamatos fejlesztést és karbantartást igényel a hosszú távon jól működő és vonzó küllemét megőrizni képes honlapok fenntartásához, s ez az egyik legnagyobb kihívás a jövőt tekintve. Úgy gondoljuk, a honlappal ismét teljesíteni tudjuk az ajándékozó Elischer Gyulának azt a kívánságát, hogy a gyűjtemény a nagyközönség számára könnyen elérhető és kényelmesen tanulmányozható legyen – ha nem is az Akadémia Székházának különtermében, hanem a virtuális térben.

¹⁵ <https://elischer-goethe.mtak.hu> (2021. november 6.)

Rezümé

125 éve, 1896. május 31-én nyílt meg ünnepélyes keretek között az MTA Székházának földszintjén kialakított Goethe-szoba, amely az első tematikus állandó kiállítás volt az Akadémián. A kiállítás létrejötté Elischer Gyula nagylelkű adományának volt köszönhető, aki a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta nagybátyja, Elischer Boldizsár ügyvéd kb. 4000 tételből álló Goethe-gyűjteményét. A gyűjtemény a magyarországi Goethe-kultusz kiemelkedő megjelenési formája, s az adományozó hazafias megfontolásból ajándékozta olyan intézménynek, amely méltó módon képes megőrizni, az érdeklődők rendelkezésére bocsátani és tovább bővíteni azt. A tanulmány az adományozók és az adományozás körülményeinek bemutatása után az akadémiai Goethe-szoba történetéről ad számot. A Goethe-szoba közel fél évszázadon keresztül, a második világháború végéig állt a nagyközönség rendelkezésére, és az Akadémiai Könyvtár osztály rangú önálló különgyűjteménye volt. E kiemelt státusza a háború után megszűnt, anyagát a Kézirattárba sorolták be, s jórészt feledésbe merült. Az 1999-ben megújult Magyar Goethe Társaság közreműködésével a gyűjtemény fokozatosan előtérbe került, több kisebb időszaki kiállítás emlékeztetett fontos értékeire.

2020-ban a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudomány Ünnepe rendezvény-sorozatának kiemelt programja lett a Goethe-gyűjtemény új honlapja (<https://elischer-goethe.mtak.hu>), amely nem csak a Goethe-szakértők, hanem a Goethéről különböző szintű ismerettel rendelkezők érdeklődését is szeretné felkelteni; virtuális kiállításon mutatja be a gyűjtemény kiemelkedő darabjait (Wunderkammer), Goethe munkásságát és a gyűjtemény létrejöttét. A kutatóknak szánt oldalon folyamatos fejlesztéssel a teljes gyűjtemény digitalizált változata kapott, illetve kap helyet, és a kutatáshoz egyéb segédleteket (pl. bibliográfiát) is hozzáférhetővé tesz.

The Goethe Collection of Balthasar Elischer at the Hungarian Academy of Sciences

125 years ago, on 31 May 1896, the Goethe Room on the ground floor of the MTA's Headquarters, the first permanent thematic exhibition at the Academy, was inaugurated in a ceremony. The exhibition was created thanks to the generosity of Gyula Elischer who donated the Goethe collection of his uncle, Boldizsár Elischer, a lawyer, of approximately 4,000 items to the Hungarian Academy of Sciences. The collection is an outstanding manifestation of Goethe's cult in Hungary, and the donor offered it out of patriotic considerations to an institution which is able to preserve it, make it available to the public and further expand the collection in a worthy manner. The study covers the motivations of the donors and the circumstances of the donation, and it gives an account of the history of the Goethe Room at the Academy. For nearly half a century, until the end of the Second World War, the Goethe Room had been open to the public and was a special collection of the Library of the Academy on its own right. This privileged status was abolished after the war, and its material was added to the Manuscript Archives and largely forgotten. With the help of the renewed Hungarian Goethe Society in 1999,

the collection has gradually regained priority, and several small temporary exhibitions have been held to remind us of its important values.

In 2020, the new website of the Goethe Collection (<https://elischer-goethe.mtak.hu>) has become a highlight within the program series 'Celebration of Hungarian Science' at the Hungarian Academy of Sciences, which aims to attract not only Goethe scholars but also people with varying levels of knowledge about Goethe. A virtual exhibition presents Goethe's work and the highlights of the collection (Wunderkammer). The site for researchers is being continuously developed and will include a digitised version of the entire collection and other research tools (e.g. a bibliography).

MOLNÁR ANDREA

tudományos titkár

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ